

آزمون سراسری در تراوی نقد

دکتر محمد مهدی اعتصامی
نویسنده کتاب‌های درسی «دین و زندگی»

نقد سوالات دین و زندگی
گروه آزمایشی علوم انسانی

□ سؤال ۵۳. رؤیاهای مطابق با واقعیت حاکی از یک رویداد خارجی که همان رؤیاهای ..... هستند، مبین وجود بُعد غیرمادی انسان که ویژگی آن «ثبات» به معنای ..... ناپذیری است و سجده فرشتگان به آدم، ..... بر خورداری از آن است، می‌باشد.

■ بررسی: این سؤال، هم از جهت طراحی و هم محتوا مناسب است. البته ثبات نداشتن به معنای تجزیه‌ناپذیری گرفته شده که این، صحیح نیست. عبارت کتاب چنین است: «وقتی گفته می‌شود که من و روح ثابت است، برخی گمان می‌کنند که مقصود این است که روح آدمی دچار هیچ تغییری نمی‌شود. خیر، چنین نیست». مقصود از این عبارت آن است که روح برخی از تغییرات را می‌پذیرد و برخی تغییرات را نمی‌پذیرد. مثلاً دانش روح زیاد می‌شود. اما خود روح به غیر روح تبدیل نمی‌شود. توضیح این مطلب، در کتاب چنین است: «بنابراین وقتی می‌گوییم روح ثابت است، منظور این است که من یا روح تجزیه و تحلیل نمی‌پذیرد و فرسوده و مستهلک نمی‌شود و به چیز دیگری تبدیل نمی‌گردد.» یعنی تجزیه و تحلیل و فرسوده و مستهلک شدن، همه مقدمه تبدیل شدن است. بنابراین اگر تغییرناپذیری را مساوی تجزیه و تحلیل نشدن بگیریم، کافی نیست»

□ سؤال ۵۴. پیام کدام آیه به ترتیب، انکار معاد جسمانی و پیروی غیر سودمند از پیام‌آوران الهی است؟
■ بررسی: در این سؤال، از آیات مربوط به بخش اندیشه و تحقیق استفاده شده است که یادگیری ترجمه آیه برعهده دانش‌آموزان نبوده و ضرورتی نداشته که معنای آیه را حفظ کنند. لذا با اهداف آموزشی برنامه درسی سازگار نیست.

□ سؤال ۵۵. از دقت در کدام آیه، «آگاهی انسان بر کاستی‌های انجام وظایف خویش» مفهوم می‌گردد؟
■ بررسی: در این سؤال نیز متن عربی آیاتی آمده که حفظ معنای آن برعهده دانش‌آموزان نبوده و لذا با اهداف برنامه درسی سازگار نیست.

□ سؤال ۵۶. از دقت در آیه شریفه: «وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُم مِنَ الْأَجْدَاثِ إِلَى رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ» و آیه شریفه: «فَإِذَا هُمْ يَنْظُرُونَ» به ترتیب به سرنوشت پایانی انسان در نفخ صور ..... و ..... متوجه می‌شویم که گفتار گروه ..... این است که می‌گویند:

□ سؤال ۵۱. تحقق بخشیدن به یک «هدف» با ترکیب مجموعه‌ای از اجراء با حفظ رتبه و عکس آن به ترتیب، پیوستگی ..... و ..... را رقم می‌زند که نمونه‌اش به ترتیب، وجود ..... و ..... در بدن یک موجود زنده است.

■ بررسی: این سؤال، مربوط به یکی از اهداف مهم درس است و دانش‌آموزان را تشویق به یادگیری این هدف مهم می‌کند. اما از جهت جمله‌پردازی دارای ابهام و پیچیدگی است. عبارت «و عکس آن» به چه چیزی برمی‌گردد؟ به «حفظ رتبه»؟ به «تحقق بخشیدن»؟

با توجه به این ابهام، عبارت «به ترتیب» نیز دچار ابهام می‌شود. آیا مقصود این است که «ترکیب مجموعه‌ای از اجزاء با حفظ رتبه» پیوستگی طولی است و «ترکیب مجموعه‌ای از اجزاء با عدم حفظ رتبه» پیوستگی عرضی است؟ اگر مقصود از عبارت، چنین چیزی باشد، این مطلب، با محتوای کتاب درسی درباره پیوستگی طولی و عرضی هماهنگ نیست.

همچنین عبارت «نمونه‌اش به ترتیب، وجود سلول و دستگاه تنفس در بدن یک موجود زنده است» نیز دارای ابهام است. ضمیر سوم شخص در کلمه «نمونه‌اش» به چه چیزی برمی‌گردد؟ به «تحقق بخشیدن»؟ به «پیوستگی طولی»؟ به «پیوستگی عرضی»؟ با توجه به آمدن عبارت «به ترتیب...» به نظر می‌رسد که «سلول» برای پیوستگی طولی انتخاب شده باشد و «دستگاه تنفس» برای پیوستگی عرضی، که این هم با محتوای کتاب درسی سازگار نیست. سلول با سلول دیگر رابطه عرضی دارد و سلول دستگاه تنفس با مجموعه این دستگاه، رابطه طولی دارد و این‌ها در عبارت داده شده، به هیچ‌وجه روشن نیست.

□ سؤال ۵۲. مقام «قرب و جود» که فرجام و جایگاه پیش‌بینی شده برای انسان است، از دقت در کدام آیه، مفهوم می‌گردد؟ و درباره خداوند «ناآگاهانه» سخن گفتن پیام کدام آیه است؟

■ بررسی: این سؤال از جهت طراحی خوب است. زیرا از دانش‌آموزان می‌خواهد که در آیه تدبیر کنند و پیام آن را به دست آورند. اما در گزینه‌های این سؤال متن عربی آیاتی آمده که یادگیری معنای آن‌ها برعهده دانش‌آموزان نبوده است. لذا با اهداف کتاب درسی سازگار نیست.

■ **بررسی:** در این سؤال نیز از آیات مربوط به بخش اندیشه و تحقیق استفاده شده است که یادگیری ترجمه آیه برعهده دانش آموزان قرار نگرفته و آنان موظف به حفظ معنای آیه نبوده‌اند.

□ **سؤال ۵۷.** خدای بزرگ، خدمت به آدمیان را خدمت به خود شمرد تا ..... خود را اعلام دارد و درهای بازگشت به سوی خود را باز نگه داشت تا ..... او اثبات گردد و به ترتیب، مفهوم ..... و ..... محقق شود.

■ **بررسی:** سؤال، مناسب است و از مفاهیم کلیدی درس استفاده شد، گرچه باز هم از متن عربی آیهای استفاده شده که یادگیری ترجمه آن برعهده دانش آموزان نبوده است.

□ **سؤال ۵۸.** سد سوء استفاده هوسرانان از آراستگی ظاهری ..... نام دارد که برخاسته از ..... است و عامل فرار از شکست و زبونی، ..... می‌باشد.

■ **بررسی:** در این سؤال، از مفاهیم کلیدی و محوری درس استفاده شده و از این جهت مناسب است.

اما آمدن کلمه «عزت»، یک بار بدون نفس و یک بار همراه با نفس، این ابهام را برای دانش آموزان دارد که گویا دو نوع عزت داریم.

□ **سؤال ۵۹.** اگر بگوییم: «قرآن کریم مردم را راهنمایی می‌کند که راه درست افزایش ثروت، ربانیست، بلکه پرداختن زکات و انفاق است: زیرا با این کار، جامعه از فقر نجات می‌یابد روحیه کار و شکوفایی اقتصادی شکل می‌گیرد و ثمرات و نتایج این شکوفایی به انفاق‌کننده بازمی‌گردد» پیام کدام آیه متناسب با این عبارت است؟

■ **بررسی:** در این سؤال، از متن عربی آیهای استفاده شده که یادگیری آن برعهده دانش آموزان نبوده است و سختی این سؤال فقط متوجه همین قسمت است.

□ **سؤال ۶۰.** خداوند هر مخلوقی را برای هدفی ..... آفریده است، پس هدایت یک اصل ..... در نظام خلقت است که آیه شریفه ..... مؤید آن است.

■ **بررسی:** در این سؤال، سه جای خالی وجود دارد که پاسخ جای خالی اول و دوم مناسب اما جای خالی سوم غلط است. زیرا آن بخش از آیه که در گزینه یک آمده، مؤید موارد قبل نیست. ادامه آیه هم که در اینجا نیامده، ناظر بر هدایت ویژه انسان است. علاوه بر این، مگر دانش آموز موظف به حفظ این آیه بوده که بتواند بفهمد ادامه آیه چیست تا بتواند به سؤال پاسخ دهد؟

و مضاف بر این‌ها، یادگیری همین بخش از آیه هم برعهده دانش آموزان نبوده و از ناآگاهی وی برای سختی سؤال استفاده شده است.

□ **سؤال ۶۱.** جامع نیازهای انسان که نیاز به ..... است از دقت در کدام آیه، دریافت می‌شود؟

■ **بررسی:** در این سؤال، جای خالی ناظر بر مفهوم کلیدی درس است و مناسب است. برای پاسخ سؤال طرح شده از متن عربی آیهای استفاده شده که یادگیری معنای آن برعهده دانش آموزان قرار نگرفته است و آنان موظف به حفظ معنای این آیات نبوده‌اند.

□ **سؤال ۶۲.** از دقت در آیه شریفه: «و ما كان لمؤمن و لا مؤمنة اذا قضى الله و رسوله امراً ان يكون لهم الخيرة» و آیه شریفه: «كذلك ارسلناك في امة خلت من قبلها امم لتتلو عليهم الذي اوحينا اليك» به ترتیب: ..... و ..... دریافت می‌شود.

■ **بررسی:** در این سؤال، از متن عربی آیاتی استفاده شده که درک معنای آن‌ها برعهده دانش آموزان بوده است. بنابراین، سؤال، طراحی مناسبی دارد.

□ **سؤال ۶۳.** سکوت خویشان پیامبر در برابر اولین دعوت علنی او که سال ..... بعثت به دنبال نزول آیه ..... به منصفه بروز رسید، معلول ..... بود.

■ **بررسی:** این سؤال، سه جالی خالی دارد که باید با مفاهیم اصلی و مشخص تکمیل شود، لذا سؤال مناسبی است؛ گرچه تعبیر «آیه انذار» در متن کتاب نیامده است.

□ **سؤال ۶۴.** «دست‌یابی به شکوه و سربلندی در گرو پاک شدن از ناخالصی‌ها» و «لازمه قبول راه هدایت، قبول سختی‌های آن است» که این دو مفهوم به ترتیب از دقت در آیه ..... و آیه ..... به دست می‌آید.

■ **بررسی:** در این سؤال، اولاً: گزینه‌هایی آمده که فقط شامل بخش کوچکی از آیه است. در حالی که دانش آموز برای این که بداند کدام گزینه درست و کدام غلط است، باید کل آیه را در اختیار داشته باشد.

ثانیاً: در بیشتر گزینه‌ها متن عربی آیاتی آمده که یادگیری و حفظ معنای آن‌ها برعهده دانش آموزان نبوده است.

ثالثاً: پاسخ اصلی قسمت اول سؤال، در آیه ۱۳۷ آل عمران آمده که در گزینه صحیح مطرح نشده است.

□ **سؤال ۶۵.** تألیف کتب «من لا يحضره الفقيه و التهذيب» و «معرفی خود به عنوان امام بر حق» و «مبارزه براساس اصل تقیه» به ترتیب در قالب کدام مسئولیت‌های سه‌گانه مقام امامت است؟

■ **بررسی:** گزینه‌های پاسخ به علت اشتباه بودن حذف شده‌اند.

□ **سؤال ۶۶.** رسوایی ماجراجویان فریب‌کار و خناسان مدعی مهدویت موعود، معلول ..... و ..... در طول دوران غیب است.

■ **بررسی:** این سؤال، مناسب طراحی شده است.

□ **سؤال ۶۷.** چه کسی شایستگی رهبری جامعه اسلامی را دارد؟

■ **بررسی:** این سؤال، مناسب طراحی شده است.

□ **سؤال ۶۸.** خانواده یک ..... و لازمه ..... است و تفاوت‌های تکمیلی زن و مرد به معنی ..... یکی بر دیگری ..... است.

■ **بررسی:** این سؤال، مناسب طراحی شده است.

□ **سؤال ۶۹.** آن‌گاه که می‌گوییم: هر فعل و هر کاری در جهان، متکی به خدا است و همه آثار آنی که از مخلوقات ظاهر می‌شود به اذن و اراده او است، بر توحیدی ..... که بعدی از

ابعاد آن، توحید ..... است، اصرار ورزیده‌ایم که عبارت ..... حاکی از آن است.

■ **بررسی:** این سؤال صحیح طراحی شده است. در عین حال می‌توانست به این صورت نوشته شود تا دقیق‌تر باشد: «آن‌گاه که می‌گوییم هر فعل و هر کاری در جهان، متکی بر خداست و همه آثاری که از مخلوقات ظاهر می‌شود و به اذن و اراده اوست، بر توحید افعالی، که شاخه‌ای از توحید نظری است، اصرار ورزیده‌ایم...»

□ **سؤال ۷۰.** آیه شریفه «کذلک لنصرف عنه السوء و الفحشاء .....» حاکی از ..... می‌باشد و هشدار است به انسان که راه نجات، ..... است.

■ **بررسی:** اولاً: در این سؤال از آیهای استفاده شده که یادگیری و حفظ معنای آن برعهده دانش‌آموزان نبوده است. ثانیاً: بخشی از آیه، که پاسخ سؤال در آن قرار دارد، حذف شده است و فقط در صورتی دانش‌آموز می‌تواند، پاسخ صحیح دهد که بقیه آیه را حفظ کرده باشد. در حالی که حفظ آیات درس برعهده او نبوده است.

□ **سؤال ۷۱.** مفهوم این سخن امام رضا علیه السلام که فرموده است: «المستغفر من الذنب و یفعله کالمستهزیء برّبه» آن جا محقق می‌شود که ..... واقعیت نیافته باشد.

■ **بررسی:** در این سؤال، متن عربی حدیثی آمده که یادگیری و حفظ معنای آن برعهده دانش‌آموزان نبوده است. اگر این سؤال به‌گونه‌ای طراحی می‌شد که از متن فارسی حدیث استفاده می‌گردید، سؤال مناسبی به حساب می‌آمد.

□ **سؤال ۷۲.** رابطه جاذبه موجود میان اشیاء از ..... الهی است و از ..... خداوند سرچشمه می‌گیرد که آیه شریفه ..... مؤید آن است.

■ **بررسی:** در این سؤال، اولاً: از متن عربی آیهای استفاده شده که یادگیری و حفظ آن برعهده دانش‌آموزان نبوده است.

ثانیاً: آن بخشی از آیه حذف شده که پاسخ سؤال در آن بوده است و بناچار، دانش‌آموز باید بقیه آیه را حفظ کنند تا پاسخ سؤال را بدانند.

ثالثاً: آن بخش از آیه که آمده، چون از بقیه آیه جدا شده، مؤید صریح بر تقدیر نیست؛ هم شامل تقدیر الهی می‌شود و هم شامل قضای الهی.

رابعاً: مثالی که در سؤال انتخاب شده، جاذبه است ولی آیهای که در پی آن آمده، مربوط به حرکت خورشید است. بهتر بود که میان مثال و آیه انتخاب شده، هماهنگی باشد.

□ **سؤال ۷۳.** پیامبر گرامی اسلام (ص) همه امتیازات اشرافی را لغو کرد و هیچ قومی را بر قوم دیگر برتر ندانست و این پیام خداوند را به مردم ابلاغ کرد که:

■ **بررسی:** سؤال، مناسب است. زیرا از متن آیهای استفاده شده که یادگیری آن برعهده دانش‌آموزان نبوده است.

□ **سؤال ۷۴.** یکی از ویژگی‌های فرهنگ علمی دوره اسلامی ..... بود، و بالندگی علمی در تمدن اسلامی، گرفتار

مشکلات و آفت‌هایی نیز بود. یک جریان ..... همواره وجود داشت که برای منزوی کردن ..... تلاش می‌نمود.

■ **بررسی:** این سؤال، با متن کتاب هماهنگی دارد. البته با این که جاهای خالی برای مفاهیم کلیدی درس است، اما چون از عین عبارت کتاب استفاده شده، دانش‌آموزان را ترغیب می‌کند که عبارت‌های کتاب را حفظ کنند تا بتوانند جاهای خالی را تکمیل نمایند.

□ **سؤال ۷۵.** توجه گسترده به قانون، حقوق، ساختار حکومت و دولت، عکس‌العمل در برابر ..... در قرون ..... بود که نخستین گام آن با ..... برداشته شد و ادعای ناتوانی قانون الهی در هدایت انسان به شیوه زندگی ره آورد ..... است.

■ **بررسی:** این سؤال، با متن کتاب هماهنگ است و البته همان ایراد سؤال ۷۴ را نیز دارد.

نقد

۱. بیشتر سؤالات متکی بر درک معنای آیات و ترجمه آن‌هاست. اگر حتی درک معنای همه آیات برعهده دانش‌آموزان می‌بود، نباید این تعداد از سؤال‌ها به آن اختصاص می‌یافت.

۲. ممکن است گفته شود که اگر به این صورت از آیات سؤال طرح نکنیم، درجه دشواری سؤال کاهش می‌یابد و عموم دانش‌آموزان در پاسخ به سؤال‌ها موفق می‌شوند.

اما این سخن دلیل موجهی برای این گونه طراحی‌ها نیست. زیرا: اولاً: این سؤال‌ها با اهداف برنامه‌دستی مخالف است و دانش‌آموزان را وادار به حفظ مطالبی می‌کند که در برنامه جایگاهی ندارد.

ثانیاً: عموم این سؤال‌ها جنبه حافظه‌ای، که پایین‌ترین سطح شناخت است، دارند و هر قدر هم که دشوار باشند، فقط کار حفظ کردن را سخت‌تر می‌کنند و در نتیجه، فرصت تفکر را از دانش‌آموزان می‌گیرد.

ثالثاً: بهتر است که طراحان سؤال، به همان فرایند کتاب دین و زندگی توجه کنند. این کتاب براساس اهمیت دادن به ارزش‌یابی کتبی پایانی و آزمون تست طراحی نشده و برای ارزش‌یابی تکوینی اهمیت قائل شده است. لذا اشکالی ندارد که سطح دشواری سؤال‌ها در امتحان کتبی یا آزمون سراسری پایین باشد و دانش‌آموزان به راحتی بتوانند به سؤال‌ها پاسخ دهند. این اقدام سبب می‌شود که دانش‌آموزان در آزمون درس دین و زندگی با فراغ خاطر بیشتر شرکت کنند و نیازی به کلاس‌های کنکور و کتاب‌های گوناگون تست نداشته باشند و دبیران بتوانند با فراغ بال بیشتر در کلاس درس، به جنبه‌های نگرشی و رفتاری دانش‌آموز بپردازند و تأثیرگذاری درس را افزایش دهند.

نباید درس دین و زندگی را با درس ریاضی و فیزیک و تاریخ و جغرافی مقایسه کنیم و همان رقابتی را که در سایر درس‌ها نیاز داریم به این درس هم سرایت دهیم. همین قدر که درس دین و زندگی در آزمون سراسری باشد، کفایت می‌کند؛ اما آزمون سخت از این درس گرفتن، آن هم با طراحی سؤال‌هایی که با رویکرد کتاب مغایرت دارد، ما را از هدف اصلی دور می‌کند و تأثیر نگرشی و رفتاری این درس را به شدت کاهش می‌دهد.